

Проф. др СЛОБОДАН ВУКИЋЕВИЋ

ЕТНИЧКО И ГРАЂАНСКО У САВРЕМЕНОЈ ДРЖАВИ (Посебан осврт на Југославију)

1. Скица проблема

Филозофско социолошко разумијевање, тумачење и објашњење односа етничког и грађанског у савременој држави везано је за дискурс о *идентитетима* на индивидуалном и колективном плану.

Модерно друштво све више прожимају универзални процеси: индустријализације, урбанизације, свјетског тржишта, миграција мобилности у сваком погледу. Све то прати распад социјалне мреже односа чија је посљедица дезинтеграција и дезоријентираност. Данас имамо апсурдну ситуацију да у високо развијеним друштвима у којима се на једној страни ствара све богатије друштво, на другој страни ово богато друштво производи све депресивнијег појединца. *Модернизам једноставно угрожава идентитет.* Реагујући на губљење идентитета у таквом друштву људи се окрећу ка успостављању традиционалних веза као што су фамилија, црква, етничко културна народна заједница.

Зашто је ова потрага за идентитетом оптерећена и под снажним печатом десно радикалних покрета чије националистичке и расистичке ставове прихвата све већи број становништва. При томе, стање дисперзивности десно радикално оријентисаног становништва прелази у тенденцију концентрације. Посебна новост савремене ситуације је у томе: "док су терористи фракције Црвене армије у Њемачкој и Црвене бригаде у Италији у 1970–им годинама дјеловали релативно изоловано, дотле се десноекстремни насилници данас крећу дјелимично у једној духовно–политичкој клими која их штити" (Urs Altermatt, 128).

Имајући у виду упозорење Мишела Фукоа да је "већ од Канта улога *филозофије* да спријечи ум да прекорачи границе које су му задате у *искусству*; али исто тако, већ од тога доба, тј. већ од развоја модерне државе и од политичког руковођења друштвом *филозофија* подједнако има функцију да *надзире неумјерене моћи њолитичке рационализације*" (М. Фуко, 83). У овом раду се бавимо *аргументацијом њезе о смисаоној и каузалној вези еџничкој и гџрађанској као њиховој ѓриродној сџоја у исџоријској гџнези савремене државе*.

2. Европска креџања

Историјски пресјек друштвених кретања нам показује да стварање европских националних држава можемо посматрати кроз пет етапа (Urs Altermatt, 43)

1) У првој етапи *национално државни ѓринциј* је захватио већ постојеће државе на западу и сјеверу Европе: Енглеску; Шпанију, Португал, Шведску, Данску, Холандију, Белгију, Швајцарску. Овдје се на неки начин могу убројати и Луксембург и Норвешка. На овим просторима постајале су територијално ограничене државе као централистички организована монархија које су намјеравале да развију стандардизовани књижевни језик. Значи, *држава је формирана ѓрије негџо шџо је језички национализам досџио до ѓолиџичке дјелоџворносџи*. Битно је примјетити да су у формирању ових националних држава историјско–политички фактори играли исто тако важну улогу као еџничко културни. Поред тога важно је имати у виду њихово садејство, повезаност, чак истовременост у дјеловању, при чему је то некад очигледно, а чешће латентног карактера. То значи да ни у овим централистички организованим монархијама нијесу временски тотално претходили *исџоријско ѓолиџички факџори без одређеној учешћа еџничко кулџуралних факџора*.

2) Друга етапа обухвата подручја *језички изгџрађене високе кулџуре* Њемачке и Италије на којима је недостајало политичко јединство послџе распада Светог Римског Царства. Државно раздвајање народа истог језика прихватано је као *неџприродно сџање*, па су њемачки и италијански покрети имали за основни циљ уједињење, што им је успјело у 19. вијеку. Након освајања Константинопоља 1453. године од стране Отомана, Грци су скоро пола миленијума били без свог политичког заједништва.

3) Трећа етапа обухвата подручја на којима су се мултинационална царства Хабзбурга, Отомана и Романова одржала све до почетка 20. вијека. То су подручја источне, средње и југоисточне Европе, у којима је национални покрет захватио само европске народе који нијесу

имали властиту државу, тако да су од Берлинског конгреса 1878. године до избијања Првог свјетског рата 1914. године на тлу Отоманског царства настале државе Румунија, Бугарска, Србија, Црна Гора, Албанија.

Распад Хабзбуршке монархије 1918–1920. године доводи до стварања низа нових држава: Аустрија (редуцирана на исконску земљу старог царства); Чехословачка (многонационална Чешка, Моравска, Словачка, дјелови Шлезиије и Карпато Украјине); Мађарска (иако велики дио Мађара и даље остаје да живи у другим државама – Румунији, Чехословачкој, Аустрији, Југославији). Пољској тек Версајски мир из 1919. доноси Пољско–Литванско–Бјелоруско–Украјинску федерацију. У годинама 1917–1918. Литванија, Естонија и Летонија прогласиле су се независним државама. Исланд је 1918. године добио независност (али је остао у персоналној унији са Данском). Република Ирска први пут је проглашена 1916, а држава Слободна Ирска конституисала се 1922, док је Сјеверна Ирска према законима из 1920. године остала у Уједињеном краљевству Британаца.

Будући да у условима Хабзбуршког и Отоманског царства народи нијесу могли остварити благовремено форму политичке заједнице, тј. своју државу, они су упорно одржавали, градили и усавршавали свој идентитет на бази етничких, језичких и религиозних коријена. У том склопу се може прихватити становиште да грађани западне Европе више мисле у политичким него у етничкокултуралним категоријама, јер су они имали благовремени спој етничкокултурног и државног у изградњи својих заједница. Народи Источне, Средње и Југоисточне Европе су вјековима били у ситуацији да свој идентитет чувају прије свега етнокултуралним средствима. То је пратила и политичка борба за стварање своје државе, односно за природно јединство етнокултуралних садржаја и политичке форме своје заједнице. Очигледно, то није била заблуда, већ остварење циља који су народи западне Европе много раније постигли. Не може се, стога, прихватити констатација: "На Истоку Европе људи су се у доба национализма почели сјећати своје заборављене или затрпане повијести; на Западу они су продужили да заборављају различиту прошлост. На Истоку људи су се сјећали оног што се никада није догодило, а на Западу су заборавили оно што се догодило." (Urs Altermatt, 42). Прије би се могло рећи да су други настојали да се њихова историја и култура затрпају доминацијом и асимилацијом. Ради се у ствари о надокнађивању националног државног развитка, што је у западној Европи завршено много раније. Истина, треба нагласити, да су се више национална царства од Римске империје до Хабзбуршког царства *јиридржавала јолијичко јравног јравила које је народним и регионалним грујама (а не јојединцима) јризнава-*

ло одређену колективну аутономију и то је била основица заједничког живота у њима.

4. Четврта етапа везана је за крај *Другог свјетског рата*, чије су основне посљедице за политичко–географску карту Европе; *повећање совјетске империје* (Пољска се морала одрећи својих источних подручја у корист СССР, анексија Литваније, Летоније и Естоније из 1940. остала је и даље на снази, Финска је поново повезана у границама из 1941, Чехословачка је задржала своје претходне границе са изузетком Карпато–Украјине која је прикључена СССР); *смањење Њемачке* (њена подјела на Савезну Републику Њемачку која је потпала под америчко–западни утицај и ЊДР која је потпала под совјетски утицај).

5) Пета етапа почиње *сломом комунизма* у источној Европи 1989. године. Распадом ССР већ 1990. године настају независне балтичке државе: Естонија, Литванија, Летонија, а 1992. Јерменија, Азербејџан, Грузија, Казахстан, Молдавија, Казикистан, Туркменистан, Украјина, Узбекистан и Бјелорусија. На Балкану се распала Југославија (Словенија и Хрватска су прогласиле независност 1991, Македонија је такође 1991. стекла независност, а међународно је призната БиХ 1992. године, Србија и Црна Гора су основале СР Југославију). Чехословачка се 1993. године подијелила према језичко националном критеријуму на Републику Чешку и на Републику Словачку. Мирним процесом 1990. опет су се ујединиле двије Њемачке.

Назначене промјене имају за посљедицу да је у *Европи повећан број држава од 35 колико их је било 1975. на 53 колико их сада има.*

Процес природног споја националног и државног није завршен, јер још није равноправно и праведно превладано 50–годишње гушење националне самосталности народа.

Назначени процес није превладан ни у западној Европи, у којој на једној страни имамо многе регионалне *покреће за аутономију*, а на другој стварање Европске уније.

Већ од 60–тих година (након обнове од Другог свјетског рата) у западној *Европи настају регионални покрећи за аутономију и афирмацију регионалне етнице, културе и језика, које занемарују централистичке државе.*

Регионализам у *Шпанији*, након смрти диктатора Франка, успјешно се завршава признањем каталонског и галицијског као државног језика.

У *Финској*, у којој 90% становништва говори фински и шведски је службени језик, а од 1991. признаје се и лапонски као службени језик провинције Лапоније.

Модерна *Швајцарска* примењује правила пропорције на језичке заједнице и одобрава језичким мањинама пропорционалну заступљеност у политичким и судским установама. Оно што Швајцарска насто-

ји јесте "да се политички функционирајућа и привредно просперирајућа државност ни у ком случају не морају градити на културној и језичкој хомогености" (Urs Altermatt, 99). Језичка слобода неспорно постоји (њемачки 73,4%, француски 20,5%, италијански 4,1%, реторомански 0,7%), али се она не апсолутизује. Принцип језичког подручја не допушта наслијеђене границе под свим условима, јер би то противречило динамици друштвеног и привредног развика. Но, не можемо заобићи чињеницу да се у Швајцарској поред свих слобода јавља извјесна "белгизација" у вези са заједничким сепаратистичким тенденцијама.

Белгија тек након низа државних реформи (1870, 1980, 1988, 1989, 1993) добија облик федералистичке савезне државе са три аутономне регије: Фландријом, Валонијом и Бриселом као главним градом и с три земаљска језика – француским, холандским и њемачким. Овај облик државе доноси Белгији прогресивно смирење.

Мали *Луксембург* (400 хиљада становника) исписао је на народном језику основну девизу своје филозофије живота: "хоћемо да останемо оно што јесмо". У оквиру ове девизе је императив да оствари благостање својих становника уз перманентну бригу да се троши најмање што је могуће. Основна формула успјеха заснива се на кадровском начелу да људи раде само оно што знају и што раде добро. Посебно треба истаћи да тежња – остаћемо оно што јесмо – ни у ком погледу не значи затвореност. Луксембуржани управо истичу да не би било добро да њихови млади људи остану заточени у овој малој земљи. Студенти Луксембурга студирају у иностранству: Француска, Њемачка, Белгија, јер студирање у иностранству ствара ширину духа. Чак војни кадар школују у страним војним академијама. Све то не смета снажном националном осјећају и привржености традиционалној визији културе.

У *Великој Британији* одвија се најдалекосежнији процес децентрализације у њеној историји. Познато је да су Шкотска и Велс некада биле посебне келтске краљевине и да су већ више стотина година пале под енглеску доминацију. Међутим, очувале су своје традиције, акценте, празнике и симболе као и језик, мада њим говори релативно мали број људи. Ослањајући се на неугасиву тежњу за аутономијом, децентрализација владе, односно њено приближавање онима којима служи, представљало је централно мјесто платформе предизборне кампање лабуриста на посљедњим изборима. На тој платформи заснована је њихова побједа над конзервативцима. Влади Тонија Блера не смета да истовремено ради на развоју аутономије у областима образовања, економског развоја, здравствене заштите локалних влада у Шкотској, Велсу, Ирској, на једној страни, а на другој, да учествује у стварању Европске уније.

Евројска унија наилази на највећу њрејреку збоџ сѣраха за национални идентитет. Због тога се поред тржишне привреде за стабилност и прогрес Европске уније обавезно укључују национална кохезија и демократија. Антиевропско НЕ Данаца, Швајцараца и Норвежана управо је израз њихове процјене да у пројекту Европске уније није осигурано јединство ових елемената.

Тако противници EWR (европски економски процес) повезују са губитком: *суверенитетом, неутралношћу, масовним порастом броја странаца, повећаном незајосленошћу, њујорским од стране бриселске крујне бирократије и ишчезавањем демократије.* У Француској противници EWR поред губитка суверенитета, националног идентитета, имиграције, самосталности бриселских технократа додају и немачку доминацију у Европској заједници. Данци би прихватили Европску унију тек након искључења: монетарне уније, полицијске и војне сарадње, европског држављанства.

Све ово не значи да Евројска унија нема ѡрсјективу, али је очигледно да се сѣрајтејје у њеном сѣварању морају ѡромијениш.

Мора се превладати провалија између политичке класе (влада, парламент и друге државне и политичке институције) и њеног настојања да са централом у Бриселу изгради Европску заједницу "одојо" у односу на просјечног грађанина. Европска унија се до сада темељила на одлуци влада и парламента појединих земаља, а не на вољи неког европског државног народа.

Кад су у питању *грађани*, њихова основна брига је *национални суверенитет*, односно *политички и културни идентитет*. Јавна дебата у свим земљама кретала се управо око ових елемената, а мање око привредних посљедица припајања Европи. Евробарометар показује очигледно да је евроскепса порасла у 1990–им. Овај негативни синдром може се означити прије свега као страх од губитка националног идентитета. Само четвртина противника Европе споменула је аргументе: опадање најамнине, растуће цијене или угрожена пољопривреда. Много већу улогу играју аргументи везани са националним идентитетом: убрзано усељавање странаца, растући криминалитет, више дроге, опште питање унутрашње сигурности.

Чињеница је да Европа још не посједује изграђену *свијест о заједници и идентитету* која би могла да надомјести *национално државни идентитет* европских народа. Бриселска евро бирократија настоји да узме под своју контролу не само привреду него и политику. Политичка класа појединих европских држава све више се повезује са централом у Бриселу. Све то изазива кризу повјерења у Европску заједницу.

Кризу повјерења појачава то што се Европа данас све више креће у знаку исељеничког друштва. Покрећу се многа питања: односа пре-

ма странцима, према Европи, према избјеглицама, право на држављанство. Етноцентристички став са апсолутношћу своје културе и њених вриједности домаћи морају да преиспитају. Сегрегација, протјеривање, асимилација не само да немају моралног оправдања већ су неприхватљиви и са становишта политичког функционисања државе.

Глобалне тенденције упућују на принципе организовања државе: аутономија (не територијална), интеграција (не асимилација); институционалне могућности за једнакост у културним разликама и легитимност културних разлика и, на бази свега тога, плуралистичке перспективе на којима треба градити праксу друштвеног живота. "Тежак задатак Европске уније састоји се у томе да очува *културни идентитет наслијеђених европских народа и њихових животињских њосијора*, а да људима истовремено омогући социјалну мобилност у модерном друштву" (Urs Altermat 167).

3. Амерички "melting pot"

Специфичан однос етничког и грађанског имамо у друштвима *Америке, Аустралије и Новој Зеланда* која су се конституисала по *моделу усељеништва и асимилације*. Усељеничке групе су биле мотивисане прије свега економских разлога, па је сасвим нормално што су се њихови постулати у првом реду тицали социјалне једнакости и политичке равноправности. Њихов приоритет није ни могао бити везан за етничко-културално ограничену и државно санкционисану територију. Но, ако није за њих, јесте за урођеничке Индијанце, јер су они губљењем својих територија остали без историје и права.

Тий усељеничкој друштва САД развија систем који "национализира" само политичка држављанска права и јавно признаје културни плурализитет (Urs Altermatt, 15). То практично значи да су грађани овог типа друштва са дуплим идентитетом: у јавности треба сваки грађанин да се осјећа Американцем, а у приватном животу може његовати свој матични етно-културни идентитет. *Крајњи циљ овог модела је садржај у јојзнайјој америчкој формули "melting pota", "лонца за топлее", или једноставно речено: асимилације. Америка не жели да америчко друштво очисти од етничких група, већ да етничке групе очисти од њихове етничке суштине. Америчко друштво је специфична унија народа, раса, религија које дијеле исто држављанство, живе измијешано, без одређене територије.*

Чињеница је да амерички систем ствара једно изузетно мобилно друштво са мултикултуралним карактеристикама. Али, такође је неспорна чињеница да модел "лонца за топлее" губи на скали вриједности и да се смањује број усељеника који се кроз држављанство пот-

пуно асимилирају. То се нарочито испољава кроз све израженије јачање неоеџницизма у америчком друштву данас.

Ову појаву у америчком друштву морамо разумијевати у ширем контексту питања колико мјерила (социјална и морална) америчког друштва могу бити прихваћена од свих или већине грађана овог друштва и поготово колико могу бити прихваћена као универзални систем вриједности шире у свијету.

Аналитичари истичу сљедеће аргументе који нам могу послужити за заузимање става: 40 милиона неписмених; претежан дио становништва не ужива заштиту; напуштање стана у вечерњим часовима скопчано је са ризиком; цвјета организовани криминал; 60% свих имовинских ресурса држи у посједу 2% имућних грађана; спаљивање црначких цркава пролази некажњено; 45% становништва живи испод границе сиромаштва; правда је на страни промућурнијих, богатијих и бруталнијих; становништво САД чини 4% популације Земље а за реализацију њеног система вриједности троши се 45% свеукупних ненадокадивих ресурса планете; годишња емисија угљен-диоксида по становнику у САД је 20 тона, а у Кини 2 тоне, али Америка не прихвата да сразмјерно томе учествује у заштити и очувању природне околине; процес американизације усмјерен је, како је већ речено, не да Америку очисти од њених етничких група већ да етничке мањине очисти од њихове етничке суштине.

Очигледно је да има прилично аргумената због којих чувена америчка формула "melting pota" више не функционише. Амерички аналитичари доказују да ова формула никад и није функционисала на демократским принципима, већ на принципима доминације и асимилације. Американци су само прије три године укинули двојезичне школе у својој земљи, иако је у неким државама као што су Калифорнија, Нови Мексико и Флорида становништво латино-америчког (шпанског) поријекла у апсолутној већини. Образложење гласи: "да се убрза интеграција становништва латино-америчког поријекла у амерички државни поредак јер би наставком учења свог матерњег језика у двојезичним школама успоравано њихово уклапање и коришћење благодети америчког државног поретка".

Природна снага неоеџницизма толико снажно дјелује да сви "сигурносни вентили" које Америка постављала економским, политичким и другим механизмима не могу обезбиједити даље функционисање "лонца за топљење" на бази етничке доминације Американаца.

Данас, на примјер, *амерички Јевреји* постављају као задатак очување етничког идентитета свога народа. *Познати амерички социолог др Еџон Мајер оцјењује страх од ишчезавања Јеврејске заједнице у Америци као "йараноичан", али указује и на ојасносћ од издвајања Јевреја из шире друштвене заједнице и њиховој добровољној йовла-*

чења у "савремена *џејџа*". Централно је питање: како наћи мјеру у прихватању америчких стандарда и вриједности и очувања специфичности јеврејског етничког бића. Како на крају 20. вијека бити истовремено Американац и Јеврејин, и као такав наћи пуни смисао у политичком, образовном, културном, религијском и привредном животу америчког друштва. У трагање за одговором на ово питање сваки Јеврејин рачуна шта ће одговорити на слjedeће питање: "Кад моја дјеца порасту и запитају ме гдје сам био крајем 20. вијека кад су Јевреји 'испирани' у овој земљи рећи ћу им да сам урадио оно што сам могао да урадим." Нијесу у питању само Јевреји. Црнци, Индијанци, Азијци и други обојени под окриљем мултикултурализма отворено се супротстављају доминацији бијелих у америчком друштву и за своје етничке заједнице *захџијевају џрујна љрава*. Унутрашња поцијепаност Америке не може више да се крије.

У процесу опште глобализације америчко рјешавање односа етничког и грађанског није без значајних утицаја на *афирмацију еџничкоџ и државноџ иденџиџиџеџа у друџим земљама*. Укупно гледано, овај однос се јавља као однос Запада према осталом дијелу свијета, који се рефлектује као однос *ценџтар – љериферија*. Однос центра није једносмјеран и исти у свакој ситуацији, у свим фазама и у свим друштвено–историјским околностима према свим јединицама периферије. На то утичу унутрашњи (традиција, економија, политика, култура) и спољашњи чиниоци (интереси спољних земаља, стратешке сфере утицаја, постојање ресурса, историјске везе итд.)

Ипак се могу издвојити два принципа на којима ће центар инсистирати у односима са периферијом:

- 1) отвореност периферије за "неједнаку размјену";
- 2) прецизно одређење намјене и непосредна контрола помоћи и зајмова "чак иако то вријеђа национални понос примаоца" (Бжежински, 1994).

Добро је знати ове намјере Запада, што не значи да не треба прихатити сарадњу од стране земаља на периферији јер би покушај изолационизма било кобно рјешење са најтежим посљедицама.

4. Азија – сџецифична цивилизација

Однос Запад – остали свијет у случају Азије рефлектује се на посебан начин, иако у контексту општег сукоба цивилизације. Азијским земљама не одговара униформни концепт нити западне економије нити њихове државне организације. Ови концепти се једноставно не уклапају у њихов поглед на свијет. Сматра се да економски крах у Азији није производ "азијских вриједности", већ погрешне примјене америч-

ких вриједности на Азију. *То је последица намењања зајадног ѿржишног модела ѿолиѿичко–економским кулѿурама у којима се колекѿивизму ѿтрадиционално даје ѿредност у односу на индивидуално.* На овој основи расте свијест људи да припадају једној одређеној цивилизацији и све више одбацују политичку и културну хегемонију Запада. Поготово када је већ свима очигледно да индивидуалистички концепт Запада ствара све јаче противрјечности у западним земљама, и то управо на индивидуалном плану. Криза коју производи западни систем није само политичка и привредна већ и цивилизацијска *криза смисла.* То је преломна основа на којој земље Азије, Африке и Латинске Америке одбацују захтјев за *хеѿемонијом зајадног свијета.*

Не ради се свакако само о односу према Западу. Парадигма цивилизације има такође ефектну примјену и на *инѿерну ѿолиѿику ѿјединих земаља.* Мултиетничке државне творевине или се распадају или морају битно да преиспитају модел своје унутрашње организације.

Кина видно напредује, иако као многољудна земља са више од половине становништва планете има веома сложену унутрашњу мултиетничку и мултикултуралну структуру. У њој се могу наћи све религије свијета, преплићу се старе културе, укрштају разнородне нације, стотине језика, стиче се богатство и гомила сиротиња, сукобљава и мири. Битне разлике с Америком и Западом уопште од погледа на свијет па даље не сметају Кини да развија трајну везу са овим свијетом. С обзиром на перспективу да ће постати равноправан партнер с Америком, мале азијске земље све више успостављају везе са Америком преко Кине. Ова веза им је сигурнија него директна веза с Америком, која им је далеко а уз то "сваку мрвицу помоћи допуњује обиљем притиска."

Биѿно обиљежје азијских држава од Блиског исѿока ѿа даље је сѿије ѿо иѿио у њима изнуѿра оживљавају еѿничке везе локалних кулѿура. То потврђује тезу Roberta H. Jacksona да су државе у Азији и Африци "квази државе", чија је политичка структура ипак остала површинска (Urs Altermat, 112). Или, по ријечима Bassama Tibi–ја, национална држава у Азији и Африци представља један "*ѿрансѿланѿаѿ*". Због тога се све јаче јављају регионални покрети сепаратистичког карактера који представљају отворени отпор *формираног "квази држави"*. Будући да су ови покрети засновани на етничкој вези локалних култура, изазивају процес који се може означити као *еѿнизирање.* Ради се у ствари о природном процесу који на бази етничких солидаритета смјењује државне идентитете наслијеђене од колонија.

У основи етнизирања политике у азијским земљама, као и на Западу, је тежња за *сиѿурношћу,* потреба за новим *осјећајем заједнице* и потреба за идентитетом кроз поново освјешћивање самих локалних култура о себи самима. Пошто националне државе у Азији и Африци

испод површине обухватају читав низ локалних култура и по правилу нијесу развиле никакву колективну свијест у западном смислу остају етничке категорије и даље као основе колективног идентитета. Наравно, то изазива отворене сукобе у овим националним државама, као на примјер: Сомалији, Ираку, Авганистану под чим можемо подвести и непрестану борбу Курда за формирање властите државе.

5. Африка – деколонизација и етнизација (*"Њрејород Африке", ошкривање "афричности" континента*)

Процес деколонизације афричких земаља ошворио је национално (државно) њињање на нов начин. Афричко мултиетничко и мултикултурално ткиво вјештачки је испресијецано управним границама које су постојале државним границама. Политичка еманципација колонија испровоцирала је захтјеве за право на самоодређење. Тако члан 27. међународног пакта о грађанским и политичким правима из 1966. садржи одредбу да се припадницима етничких и језичких мањина не смије ускраћивати право да заједно његују свој културални живот, да практикују властиту религију, или, да се служе властитим језиком. "Тако постоји леђињимѡиѡи да се пронађу облици иденѡификације који су базирани на социјалним реалностима као што су религија, језик и национално ѡоријекло, и све има нешто заједничко тако да нови израз који се односи на све њих јесте "етнициѡиѡи" (Urs Altermatt, 36). Сви ови елементи у ѓрујној динамици која их носи доживљавају ѡакву сублинираност да ѡостају нови квалиѡиѡи, добијају национално одређење и ѡоврајно дјелују на ѓрујну мобилизацију за конкретне ѡолиѡичке циљеве. А ти циљеви су везани за промјену национално државних идентитета наслијеђених од колонија, при чему етнички солидаритети играју пресудну улогу.

Овај процес се означава као "ренесанса" Африке, што значи откривање "афричности" континента након ослобађања од доминације страних му култура. "Ренесанса Африке" не иде лако. Напротив, ситуација је веома сложена. Африку гуше бројни грађански сукоби, војни преврати, бескрајне људске патње. *Колонијалне сѡрукѡуре су само формално оѡишле: институције генералног гувернера и бирократски апарати нијесу ту више. Али, моћне рударске и нафтне мега-компаније, са својом огромном моћи, врше не само економски него и снажан политички утицај. Тако и код наизглед унутрашњих сукоба, кад Хуту племе коље Тусије (или обрнуто) и једна афричка држава шаље трупе да сруше режим у некој другој није без лукавих сѡлеѡки великих бизниса. Но чињеница је ипак да у Африци етничко културална*

свијест све више ступа на сцену у виду *новог осјећања заједнице и изражи адекватно државно уобличење*.

6. СРЈ – проблем легитимитета и идентитета

Балкански народи никада у својој историји нијесу били у ситуацији да сами уреде међусобне односе и сами нађу *modus vivendi* заједничког живота на Балкану.

Југославија је увијек била крхка творевина управо због тога што је стварана "одозго". Ово "одозго" има два слоја: један се односи на унутрашњу политичку елиту или политичку класу, а други на међународне факторе.

Проблем *легитимитета*, с тога, био је присутан код свих претходних Југославија: Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца; Краљевине Југославије; Демократске Федеративне Југославије; Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Проблем *националног идентитета*, иако је југословенски национални идентитет СФРЈ политички означавао као "прогресиван" и "секуларистички", такође никад није превладао.

Приликом стварања СРЈ 1992. године, Србија и Црна Гора су имале *прилику* да са пуним легитимитетом заснује заједничку државу уз уважавање мултиетничке структуре.

Међутим, основни *проблем*, наметнут је од стране политичке класе, *очување континуитета* распаднуте Југославије, био је без основа.

Ако имамо у виду да је СРЈ са *најредукованијом јужно-словенском осномом*, није тешко претпоставити да ће проблем њеног легитимитета бити проблематичнији него код свих претходних. Уз то, сам *карактер распада* СФРЈ кроз отворене конфликте до ратног сукоба упућује на апсурдност утопије очувања њеног континуитета.

Што се тиче *националног идентитета*, у савезном уставу СРЈ је остављено довољно *простора* за *испољвање националне и мултиетничке структуре* Србије и Црне Горе. Основна идеја савезног устава (како је прецизирано у коментару) јесте да "оствари јединство различитости, како би се различитости и особености сачувале, а нова цјелина била функционална и животна".

На овој основи конституисан је суверенитет југословенске државе од надлежности које су на њу пренијеле републике-чланице.

У савезном уставу посебно се наглашава *суверенитет чланице на унутрашњем плану* да би се сачувала аутономија кроз историјске, духовне, државне и уопште институционалне форме и право републике-чланице да самостално уређује организацију власти и локалну са-

моуправу. *Према томе, основа савезне државе јесте унутрашњи суверенитет републике чланице.*

Имајући у виду ове основне принципе у савезном уставу питање југословенског националног идентитета није иреширано, већ је остављено у надлежност република чланица које то треба да ријеше у складу са својом националном структуром. Сувишно је у том случају третирање питања националних мањина у савезном уставу (члан 11).

Црна Гора је директном демократијом – референдумом – одлучила да "као суверена држава продужи да живи у заједничкој држави Југославији потпуно равноправно са другим републикама које то желе" (извод из референдумског питања 1992). Свој устав усагласила је са савезним уставом.

Србија је остала досљедна методу "изградње" претходних Југославија посредством своје политичке класе. Свој Устав још није усагласила са савезним уставом, тако да цјелина правне структуре СРЈ још не постоји.

Иако Србија није усагласила свој устав са савезним уставом, ипак је примијенила исти принцип националног (не)дефинисања своје државе. Владимир Цветковић то оцјењује на следећи начин: "доследно следећи одређење нације као модерне политичке заједнице која свој идентитет (односно посебност у односу на друге групе сличног или сасвим различитог етничког, језичког, културног, вјерског итд. поријекла) гради преко националне државе и њених институција, а имајући у виду формално одређење Србије као "грађанске државе", могли бисмо доћи до апсурдног (па ипак тачног) закључка да у Србији напросто не постоји нека посебна нација. Да ствар буде компликованија, ово непостојање нације не подразумијева и одсуство националних мањина" (В. Цветковић, 118).

Заиста се не може спорити одређење у основним одредбама Устава Републике Србије да је она "демократска држава свих грађана који у њој живе" и да "суверенитет припада свим грађанима Републике Србије". Међутим, ова општа одређења, која треба да важе за сваку државу, не могу бити у Србији реализована уколико се не узме у обзир њена веома хетерогена национално-етничка структура. "Грађанска Србија" не може установити институције, образовни систем, језичку структуру, религијску структуру – уколико не пође од чињенице да су двије трећине њених грађана српског националног идентитета, а да једну трећину чине припадници других националности и етничких група. Актуелни односи у Републици Србији најубједљивије говоре у прилог ове констатације. Довољно је истаћи скоро 2 милиона Албанаца и проблеме које грађанска држава Србија има у погледу њихових захтјева и њиховог односа према њој – односно степена прихватања Србије као своје државе.

Очигледно је да се *констишуисање суверенијетџа* (прије свега унутрашњег) Србије не може замислити без *адекватној уважавања национално–етничке структуре њених грађана*. Кад кажемо *адекватно*, мислимо да Србија мора изградити политичко–правну структуру која ће јасно изразити национални и државотворни идентитет српског народа уз обезбјеђење права и услова за испољавање и етнокултурног идентитета и посебности мањинских народа сразмјерно њиховој заступљености.

За нашу расправу односа етничкој и грађанској у савременој држави бијно је овдје да се покажује очигледним да се национално и грађанско не искључују, односно да се данас не може стабилно констишуисати ниједна држава без њиховој природној сјаја.

Тешко је вјеровати да *полијичкој класи* данашње Србије, то није јасно. Прије би се могло претпоставити да је пренебрегавање националног идентитета Србије или боље рећи одлагања дефинисања овог питања и настојање да се задржи исти принцип као у савезном уставу у склопу стратегије и тактике кретања ка *унијарној југословенској држави*. Назначена стратегија и тактика очигледно не води ка замисљеном циљу, већ се национални проблеми јављају у све наглашенијем и радикалнијем виду.

Црна Гора нема дилеме у овом погледу. У премабули Устава Републике Црне Горе се јасно каже: "На основу *историјској йрава црногорској народа на сојсйвену државу* стеченог у вјековним борбама за слободу: ... на основу одлуке грађана да Црна Гора, као суверена и равноправна република настави да живи у заједничкој држави Југославији" Скупштина Републике Црне Горе је усвојила и прогласила Устав. На бази тога одређења *Црне Горе као националне државе* у члану 1. је дефинисано њено унутрашње устројство као *демокрајске, социјалне и еколошке државе*. Имајући у виду своју мултиетничку структуру (65% Црногораца, 13% Муслимана, 9% Срба, 7% Албанаца и осталих 6%), у Уставу Републике Црне Горе посебно су дефинисана "права припадника националних и етничких група" (члан 67. до члан 66).

У оквиру ових права битно је истаћи два момента:

1) У складу са међународном заштитом људских и грађанских права "припадницима националних и етничких група јамчи се *заштитој националној, етничкој, културној, језичкој и вјерској индентификацији*" и "ујојшеба свој језика и писма, йрава на школовање и йраво на информисање на свом језику".

2) "Припадницима националних и етничких група јамчи се право *сразмјерне засйујљености у јавним службама, орјанима државне власти и локалне самоуправе*".

Кроз ова два моменѿа обезбијеђен је ѿ природни сѿој еѿничкоѿ и грађанскоѿ и ѿ то не само на индивидуалном неѿо и на груином ѿлану.

Битно је овдје извести закључак да се мањинским народима у Црној Гори гарантује очување *еѿнокулѿурноѿ иденѿиѿиѿеѿа на бази инѿеркулѿуралности* у којој црногорска култура опредјељује карактер заједнице и ѿну национално–државну и територијалну цјеловитост. С правом се посебно третира питање ѿиховог *ѿолиѿичкоѿ иденѿиѿиѿеѿа* кроз *сразмјерну засѿуѿљеност* у *ѿолиѿичкој сѿрукѿтури друѿиѿва*.

У том правцу заиста непроцјењиву врѿедност и значај има *Сѿо-разум* о минимуму принципа за развој демократске инфраструктуре у Црној Гори који су потписале све опозиционе политичке партије (и реформска) демократска партија социјалиста Црне Горе и Влада Републике Црне Горе.

Веома је битно што су потписници споразума: "увјерени да су даље *демокраѿске реформе* нужан услов успостављања Црне Горе као слободног и отвореног грађанског друштва." Међутим, још је значајније то што су представници Црногораца, Муслимана, Срба, Албанаца и других дефинисали један модеран и прогресиван модел да ће "својим дјеловањем афирмисати дух *ѿолеранције, комѿромиса, уважавања разлика и разѿворе* као *меѿоду* рјешавања свих друштвених и политичких питања и то сматрају својим трајним задатком."

На овим основама треба припремити пријевремене парламентарне изборе; усавршити закон о избору посланика и одборника; развијати систем заштите ѿудских права и постизања националне и вјерске хармоније, што би обезбјеђивало услове "трајне стабилности и чврсте демократије у Црној Гори."

Захтјев из споразума за *деценѿрализацијом власѿи* у смислу ѿног приближавања онима којима служи и у склопу тога афирмација локалне самоуправе је такође прогресивног карактера и у функцији развоја демократије. Међутим, ако се ту прикрива *ѿежња ѿојединих еѿничких сѿрукѿтура за ѿерѿиѿоријалном изолацијом и сеѿарацијом* то би овом захтјеву дало негативан контекст, супротан развоју демократских односа и процеса у Црној Гори у погледу стабилног споја грађанског и етничког.

На то нас већ озбиљно упозорава и површан поглед на неке показатеље у вези са:

1) *Промјенама оѿредјељења* као најутицајнијим чиниоцем типских измјена етничке структуре становништва (Црна Гора је у том погледу са израженим промјенама: 1948. имамо 90,7%, 1981– 68,5%, 1991–65,0%); прелазак у друге групе – муслиманску, српску, албанску);

2) *Сѿеѿеном емиѿрације* (становништво Црне Горе је изразито

емиграционо: за период 1971–1981. емиграциона стопа – број иселених на сто припадника групе – Црногораца 3,5, Албанаца 3,6%, Муслимана 6,6 %, Хрвата 13,3, Срба 32,1)

3) *Повећавањем степенa концентрације појединих група у простору* (за период 1971–1981. етнички хомогене групе са деведесет и више процената Црногораца: Даниловград, Жабљак, Колашин, Мојковац, Никшић, Плужине, Шавник; етнички хетерогене општине са 60–70% припадника једне групе су Бар, Будва, Иванград, Пљевља, Подгорица, (Црногорци) Улцињ (Албанци), Рожаје (Муслимани); у свим овим општинама је дошло до умањења хетерогености и повећања најбројније групе; наглашено хетерогене групе са око 50% најбројније групе: Бијело Поље, Котор, Херцег–Нови (Црногорци), Плав, (Муслимани), док је у Тивту трећина Црногорца а трећина Хрвата. Значи, повећава се степен концентрације појединих група у простору.

4) *Степенa хетерогености* (етнички мјешовити бракови); у опадању је код Црногораца, а особито код Албанаца и Муслимана;

5) *Етничком алијерфонијом* (непоклапање матерњег језика и етничке припадности), који показује тенденцију затварања етничких група;

6) *Степенa етничке хомогености породице* (национална структура родитеља и дјеце), која такође показује тенденцију затварања етничких група (Р. Петровић, 96–106).

На основу истакнутих показатеља може се закључити да *интеркултуралност није изражена у довољној мјери*. Што је још озбиљније, *тенденције које се сада могу констативати иду у правцу опадања степена интеркултуралности*, тј. све већег затварања и сепарације етничких група: *проспорно, породично, културно, ја и пољитичко*.

7. Лоџички историјски стoј етничког и грађанског у савременој држави

Укупну динамику савременог друштва карактеришу *ојречне тенденције*: економски и техникотехнолошки процеси воде ка универзализацији, глобализацији, глобалној стандардизацији, униформности и прилагођавању појединаца и колективитета свему томе, а на етнокултуралној равни имамо снажно изражен отпор нивелисању свијета, тј. потирању етнокултурних специфичности и идентитета.

С правом упозоравају аналитичари да ће: "класичне националне државе преживјети и даље играти своју улогу као важни актери на позорници свјетске политике, али ће се одлучујући *конфликтни глобалне природе догађаји између цивилизација и културних кругова*"

(Urs Altermatt, 110). Цивилизацијски и културни фактори неће бити, и нијесу, само од значаја за односе на глобалном и међународном плану, они снажно утичу, а све су прилике да ће и све снажније утицати, и на унутрашњу структуру и односе савремене националне државе. Неспорно је, како примјећује Bassam Tibi (рођен у Дамаску, а предаје у Њемачкој и САД), да расте свијест људи о припадности једној одређеној цивилизацији. Људи незападних цивилизација одбијају политичку и културну хегемонију Запада. Модели западног друштва код њих не постижу не само економску ефикасност већ нијесу примјенљиви ни у смислу уређења и унапређења друштвених односа. Западни модели једноставно се не уклапају у њихов *фољед на свијет*.

Поред тога, све је очигледније да западни либерализам са својим моделом индивидуализма није "крај историје". Запад производи веома нежељене посљедице управо на плану индивидуализма, који је иначе проглашавао као темељ демократије и слободе. "Тек окончањем хладног рата, праћено кризом самог Запада, која није само *политичка и привредна, већ такође и цивилизацијска криза смисла*, омогућено је од сада буђење ваневропских цивилизација. Запад такозване Посмодерне је творевина која *раздире саму себе*, која је опремљена једном незнатном цивилизацијском свијешћу, док Исламска и Конфучијанска своју свијест потпуно развијају у *разграничењу са Западом*" (Tibi 1995, 23). У систему вриједности не западних цивилизација колективно има већи значај од индивидуалног, при чему етнокултурни садржаји заједнице играју пресудну улогу.

Тако Западни модел показује да демократија и тржиште не морају бити аутоматски повезани, а на другој страни за многе "на атрактивности добија југоисточно *азијски ауторитаризам*, будући да он *пружа привредне усјехе и социјалну кохезију*, а да не мора сносити трошкове *западног индивидуализма*" (Urs Altermatt, 13–14).

Уз то, запажа се и још једна интересантна правилност да што више људи полази од *истих цивилизацијских претпоставки* то више брину о свом специфичном идентитету и окрећу се *етничким, језичким и религиозним традицијама*. Због тога је за стабилност мултикултуралних заједница (каква су скоро без изузетка сва друштва данас) са више језика, религија, менталитета појединих народа неопходно да поједине етнокултурне цјелине могу очувати свој идентитет. (Швајцарска – двоструки идентитет као грађанин Републике Швајцарске и као припадник њемачке, француске, италијанске културе уз пропорционалну заступљеност).

У том погледу познати су различити модели поступања са културним мноштвом:

1) *Тий вишенационално царство* (основа заједничког живота политичко–правно правило које је народним и религијским групама при-

знавало одређену аутономију);

2) *Традиционалне државе* (у којима је претпоставка заједничког живота да се различите народне групе толеришу и међусобно утврђују правила *modus vivendi*. Све док се ниједна група не плаши превласти друге заједница функционише – Швајцарска, Белгија, Кипар, Либан, некад БиХ);

3) *Класична национална држава заједног њиња* (у којој једна доминантна група влада јавним животом, организује државу према властитим идејама и своју културу чини специфичношћу заједнице. У принципу, у оквиру ове државе другим групама се не признају посебна права као групама, већ само на индивидуалном плану, јер не посматрају колективну диференцијацију као колективну ствар, него само као приватну);

4) *Усељеничко друштво* (типа САД, које национализира само политичка држављанска права и јавно признаје културни плуралитет – Кинез се јавно осјећа као Американац, а у приватном животу и даље његује свој кинески идентитет).

У сваком од ових модела садржане су логичка (смисаона) и историјска веза између етничког и грађанског, која се одржава у сваком друштву на конкретан и специфичан начин. Културно мноштво тако добија специфичну структуру у одређеном друштву са примарним и секундарним факторима који одржавају њен циклус. Структура културног мноштва снагом своје аутореглаже продукује образујући развој који: "Када су ишчезле идеолошке и политичке ганице између такозваног слободног свијета и комунизма, из подземља су поновно *изрониле културне границе*. Гвоздена завјеса совјетске империје расцијепила се коначно 1989. године, а на њено мјесто вратила се – тако слуте неки коментатори – *плишана завјеса култура и цивилизација*" (Urs Altermatt, 122).

Уопште се може рећи да *културне линије раздвајања снажније дјелују него државне границе*. То је случај са Европом, у Америци поједине етничкокултурне заједнице све више траже *група права*, на Блиском Истоку и другим дјеловима Азије изнутра оживљавају етничке везе локалних култура. Африка такође није изузетак од овог процеса.

У основи ових линија раздвајања је *етнички њиња*. Разумијевање етничитета подразумијева уважавање његове динамике и историчности. То значи, морамо имати у виду промјене које настају прихватањем нових садржаја, као и веома разноврсну комбинацију саставних елемената и у тој разноврсности промјену не само мјеста појединих елемената него и њиховог значаја и утицаја на формирање цјелине. – "Етничитет се коријени у заједничким митовима, сјећањима, вриједностима и симболима – у једном ансамблу који производи социјално и који

се стално мијења. Зато етницитет није ништа статично, као што то прихватају неки социјални истраживачи. Етницу треба разумјети историјски и она свагда прихвата нове садржаје. Она је често резултат снова и конструира се као стварно. Она се не конструира тако много *заједничким својствима*, већ *идејама*, које уздижу било који елеменат заједничке припадности спецификуму колективног солидаритета" (Urs Altermatt, 36).

Испртавању културних граница које би јасније означиле етницитет у смислу културне аутономије, боље политичке заступљености у централној власти и повољнијих економских мјера за одређене регионе данас све више теже *покрети за аутономијом*. Ови покрети у основи нијесу против националне државе са мултиетничком структуром, већ су за природан спој етничког и грађанског у националној држави.

Црвена нит тежњи покрета за аутономијом јесте отпор централизацији односно асимилацији етнокултура одређених народа који улазе у мултиетнички састав једне националне државе. Тражи се модел аутономије који ће онемогућити *хегемонију државне културе*. Мултиетничка друштва могу изградити своју стабилност уколико мањински народи у њима не буду у положају асимилације, тј. уколико буду у позицији да могу очувати и даље развијати етнокултуралне особености. Примјена силе даје само супротне ефекте и трајно повећава нестабилност ових друштава.

Сепаратизам, сегрегација, тежња пријањања мањинци уз промјену државних граница – нијесу ништа мање опасни по стабилности националне државе него што су по централизам и асимилација. Имајући у виду ове појаве, многе националне државе се плаше федерализирања или конфедерализирања централне државе. Међутим, европска историја показује да широка културна аутономија доприноси политичкој стабилности мултикултуралне националне државе. Треба нагласити да аутономија мора пратити и процес интеграције и стварања институционалних могућности у националној држави да мултикултуралност и мултиетницитет не добију статичну форму у којој би народи живјели један поред другог. Значи, треба стварати услове за: аутономију (не територијалну), интеграцију (не асимилацију); институционалне могућности за једнакост у културним разликама, плуралистичке перспективе за интеретницитет и интеркултуралност, легитимност културних разлика и развој праксе друштвеног живота на овим принципима.

То је будућност Европе, и не само Европе. Мирни заједнички живот различитих религијских и језичких група народа.

Само у назначеном *историјско-културалном контексту* можемо одредити конкретно *значење нације*, значење које ће обухватити *логичко и историјско у њеном формирању из одређеног етничког*

iii. Питање је: како одређени елементи етницитета (језик, религија, култура, обичаји, поријекло, менталитет) добијају логички формулисану адекватност и каузалну детерминираност у одређеном историјско културалном контексту. За разумијевање нације није довољно просто набрајање њених етнокултуралних садржаја, нити пак есенцијалистичко појмовно одређење које нас прво упућује на именовање суштине а потом даје опис. Нацију одређује, поред реалних, објективних, етнокултуралних садржаја, и нешто што је изнад тога, нешто што има метафизички карактер, нешто што се реално не показује али га ми доживљавамо са унутрашњим духом нашим, мисаоним сублимацијама које правимо у оквиру нашег погледа на свијет у односа према себи и другима. Овако разумијевање нације може нам објаснити како се на скоро истим претпоставкама у различитим околностима формирају посебне нације.

Имајући у виду управо ово полазиште, за разумијевање модерне нације битне су двије ствари:

1) Модерна нација представља производ *џрађансџива*.

2) Без обзира на то да ли се ради о концепту културне нације (заједнички доживљено посједовање културе) или о концепту државне нације (уједињена снага заједничке политичке историје и устројства), *државно џиџиње има централно значење*.

Ради се о економској, политичкој, културној и психичкој интеграцији једног народа, о конституисању прво унутрашњег суверенитета народа и *сублимирањем* свих ових елемената у прерастање народа у нацију. Држава се јавља као форма која ће и на унутрашњем и на спољашњем плану обезбиједити трајност ове цјелине. Релативна самосталност државе као институције која је постајала и прије нације играла је веома значајну улогу у формирању националног идентитета, али и тамо гдје су језик и поријекло и култура природно утицали на формирање заједнице без, или изван државе, била је присутна, а и данас је, неуништива тежња за стварање властите државе. У том смислу је веома интересантна констатација британског антрополога Гелнера да "национализам производи нацију".

Назначене релације прецизира Џон Стјуарт Мил описујући нацију кроз самовладавину и држављанство. "Припадници једне нације желе да се налазе под једном владом и да искључиво владају они сами или један њихов дио" (Urs Altermatt, 26). На том фону су и проглашавања нација у 20. вијеку да би се добила држава.

У читавом овом процесу с правом Лотар Гал (њемачки историчар) издваја као кључни појам слободу: "слободу мишљења, слободу од спољашњег као и од унутрашњег туђинског одређења, слободу од народа туђег племства и апсолутистичке монархије као и слободу од иностраних држава" (Urs Altermatt, 30). У том смислу прва половина

19. вијека се карактерише тежњом свих ка европској револуцији у смислу националног ослобођења народа – прије свега унутрашњег. Тек у другој половини 19. вијека усталичила се делиберализација националне мисли.

Очигледно је да су грађанско и етничко два неодвојива елемента човјековог бивствовања, при чему грађанско одређује да је човјек по својој природи биће заједнице, а етничко одређује које заједнице конкретно. У том смислу се *култура* узима као *средство* које анонимним масама посредује осјећај *коллективног идентитета*, а *свијест* о *идентитету* је *неоходан елемент формирања нације* као *специфичне заједнице*. Национални идентитет јача политичко заједништво. Дијалектика националног идентитета и политичког заједништва је сложена и није једносмјерна. Државама у сваком случају не претходе чврсто оцртане етнице, али створене мултиетничке државе морају строго водити рачуна о етнокултуралним особеностима појединих група ако хоће да буду стабилне заједнице (Швајцарска). Амерички антрополог Јуан Ј. Линз у вези са овом дијалектиком поставља интересантну тврдњу да *стварање нација биљежи брже најрејке када се доидашња држава налази у процесу распадања*. "Тамо гдје више не постоје никакве чврсте политичке и правне структуре, људи у таквим друштвеним стањима кризе, траже уточиште у примордијалним заједницама према критеријумима као што су језик, религија и етница" (Urs Altermatt, 46).

Исто тако познато је да сукоб са страном влашћу јача националну свијест о идентитету.

Укупна расправа о етничкостима и нацији показује да се они не могу дефинисати простим набрајањем одређених елемената. С правом Urs Altermatt истиче: "Етнизација политике и друштва почива на идеји да се народ, нација и етница не могу посматрати као природне битности и одредити објективним обиљежјима" (Urs Altermatt, 107). Нација би на тај начин губила свој логос, свој смисао, а њене специфичности и разлике у односу на друге такође не би имале свој смисао. Ту специфичност истиче и мађарски пјесник Рајтер Роберт који је 1917. године спадао у авангарду мађарских пјесника, а касније промијенио своју државу, своју националност, своје име, свој језик и такође свој стил кад пише у "Швапској хроници" објављеној 1952. године: "научио сам да мислим у смислу више народа" (Urs Altermatt, 150).

Сваки имај смисао, логос, њежи конкретном, историјском оформљењу у држави. Тако долази до логичког и историјског споја етничкостима, нације и држављанства. Овим се не доводи у питање могућност постављања државе са мултиетничком и мултикултуралном структуром. Етнонационалистичка утопија да држава треба да буде подређена нацијама није у складу са назначеном логиком "људи се раздвајају у

народе и нације и омогућава им се властита држава. Овај принцип добио је Европи у 20. вијеку страшну људску биједу" (Urs Altermatt, 52). Једнонационални модел био је на дјелу послје оба свјетска рата. Примјењиван је са образложењем да ће допринијети и одржавању мира. Његова примјена увијек је и свуда стварала проблеме новостворених мањинским народима (јер није могло доћи до тоталног "етничког чишћења", што је иначе крајњи циљ овог модела), али се преко тога прелазило из *државног разлога*. У неким случајевима је долазило до тоталног распарчавања једног народа под утицајем тренутних односа моћи (Македонија, Курди данас).

Послије Првог свјетског рата талас пресељавања захватио је подручја: Њемачке, Пољске, Русије, Бугарске, Чехословачке, Румуније, Југославије, Грчке, Бугарске, Албаније итд.

Послије Другог свјетског рата насилна пресељавања становништва су достигла запањујући ниво. "Сматра се да је између 1939. и 1945. године до 60 милиона људи или око 10% европског становништва (укључујући и СССР) патило због протјеривања, депортација, присилног рада, бјежања, ратног заробљеништва, евакуације и пресељавања, и било присиљено да привремено или заувјек напусти свој наслијеђени завичај." (Urs Altermatt, 52).

Сујројно ејноационалисџичком моделу, логичко исџоријски сџој ејничкоџ и ѓрађанскоџ чини мулџиејничностџ и мулџикулџуралностџ друшџива џриродним сџањем и основом џрајноџ мира. Само разбијање овог споја води у етнонационализам. Логичко, смисаоно, саморазумијевајуће, јесте унутрашња основа једне народне заједнице као субјекта. Ова основа губи свој смисао, без исто такве значајности у односу са другим народима, јер не можемо имати свијест о себи без односа са другима, а за тај однос је доминантна претпоставка свијест. Према томе, логички спој етничког и грађанског подразумијева постојање једне и друге основе. *Исџоријски сџој ејничкоџ и ѓрађанскоџ конкретџизује ову логичку, смисаону основу на одређену мулџиејничку и мулџикулџуралну сџрукџуру.* Швајцарска је парадигма логичког и историјског споја етничког и грађанског у једној мултиетничкој и мултикултуралној држави. На тој вези она омогућава одржавање и развој свих етнокултура које је сачињавају.

У оквиру логичког и историјског споја етничког и грађанског данас се ситуира и принцип *џрава на самоодређење*. Унутар једне државе или савеза држава различите народне групе имају групна права на културну самосталност и на партиципају у политичким органима. Право на самоодређење има управо у виду историјску нужност постојања мултиетничких и мултикултуралних друштава у којима је перманентно присутна напетост између већинских и мањинских народа. Право

на самоодређење је прије свега усмјерено на заштиту мањинских народа.

Имајући у виду управо нужност везе логичког и историјског, не постоји *никакво универзално право* на самоодређење, јер би то аутоматски прерасло у универзално право на сецесију, што би неизоставно довело у питање међународни мир. То би изазвало бесконачно распадање држава, пресељавање и протјеривање. Сецесија може бити изазвана само тамо гдје се од стране већинског народа систематски гуши право на самоодређење (културно и политичко) у једној држави (Чеченија – класични примјер).

Очигледно је да логичко–историјски спој права на самоодређење усмјерава ово на јачање *суверениитета* (прије свега унутрашњег) једне државе, а не на њено разбијање.

Суверенитет државе је неодвојив од *етничности* односно *националности*. У Француској, Швајцарској и Америци "национализам је изворно био доктрина слободе и суверенитета народа" (Urs Altermatt, 30). То је првенствено покрет да се народ ослободи у властитој земљи и постане носилац нације. Постајући субјектом, народ открива свој логос преко језика, религије, културе, традиције, обичаја и свијести о заједници. У том саморазумијевању етнокултурални садржаји доживљавају сублимацију и као резултат те сублимације долази један народ до нације као колективног самоодређења. *Нација је према томе колективно самоодређење и саморазумијевање једног народа, или, дијела народа, на бази логичког и историјског своја конкретних етнокултуралних својстава што се афирмише и обезбјеђује државом*. Интелектуална (и друга) елита једног народа може одиграти значајну улогу у конституисању једне нације, али нација и национална држава ипак мора бити резултат општедруштвеног процеса и кретања.

Очигледно, јединствен *национално–државни* развитак је логички утемељен за све, а историја одређује гдје ће се он финализовати прије или касније. Нагла појава етнонационалистичких снага у бившим комунистичким земљама је само индикатор да ове земље нијесу прошле један природан ток национално државног развитка.

Ако суверенитет вежемо за *демос*, а не само за државу, онда је његова веза са етницитетом још јаснија. Ово је посебно значајно примијетити за савремена друштва у којима демос има скоро без изузетка мултиетничку и мултикултуралну структуру. То једноставно подразумијева да ова *мултиетничка и мултикултурална структура* мора наћи адекватан одраз у *изградњи суверениитета сваке националне државе*. То управо обезбјеђује да се не поклапају културалне и политичке границе, што би иначе разарало политичко јединство једне мулти-националне заједнице.

Треба тражити такву форму државне организације која неће захтијевати потирање културних идентитета политичким идентитетима. То значи да држава мора наћи политичку форму своје организације која ће омогућити адекватно испољавање етнокултуралних идентитета цивилног друштва. Још прецизније, држава мора представљати политичку организацију у којој ниједан од два идентитета, политички и етнокултурни, немају *монополску позицију*. Монополска позиција политичког идентитета би значила *асимилацију* а етнокултурног *етничко чишћење*.

Национална држава се не може мимоићи све док представља основну јединицу међународног поретка. "Она сачињава фундамент националног суверенитета и правне државе. Практично остварење људских права збива се у овом оквиру" (Urs Altermatt, 64).

Такав оквир на примјер шпанска држава добија тек након смрти диктатора Франка, када су баскијски, каталонски и галицијски признати као државни језици и уз шпански у тим регионима добили исти ранг. Значи, није проблем државе као државе, већ њено устројство у којем не долази до природног споја националног и државног. Национално тражи државно као форму у којој ће моћи да се испољи. Статистичка је правилност да се разне националности, етничности мијешају. То стање нико не може превазићи тоталним раздвајањем националности односно етничитета. Формула "етничког чишћења" је апсурдна утопија која нема никакво рационално, социјално–психолошко, политичко нити морално утемељење. Назначена статистичка правилност мултиетичности и мултикултуралности превасходно се јавља као однос *већина–мањина*. Рационалан, хуман однос треба да води складном животу мултинационалне заједнице која има своју мјеру у односу већине и мањине изражену у својој специфичној структури. Према томе *нејрихвалјиво је сјановишије* Ursa Altermatta да: "појединачни" *"држављанин директно припада држави без посредовања неке међусјанице која се назива нација или етница"* (Urs Altermatt, 64). Ово становиште је уствари пледојаје за концепт државе нације којом би се национална држава све више денационализовала. То би значило да политичко држављанство замијени културни и етнички идентитет тј. да се мултиетничка и мултикултурална држава претворе у државу са монолитном структуром држављана.

Према томе *чистија гранајска држава* је (бар за сада) нереална утопија. То би било, како каже Бењамин Шварц, жртвовање живог националног карактера, неком апстрактном и бескрвном појму политичке заједнице. Она служи политичкој елити да замагли позицију мањинских народа и успостави доминацију већинске нације а на ширем плану за остваривање *великодржавних пројеката*.

У сваком случају у питању је *вријеме*, а не *простор* а то значи наш је задатак да се перманентно пропитујемо да ли би нам будућност била љепша без мултиетничности и мултикултуралности или не? Да ли нам је потребно, људски, хумано, морално да кидамо каузални и смисаони низ детерминисан мултиетничношћу и мултикултуралношћу?

За одговоре на ова питања умногоме ће нам помоћи признање да су *вријеме* и *простор* овдје у *драстичном раскораку* – како на локалном иако и на глобалном плану.

ЛИТЕРАТУРА

1. Унс Алтермат, *Етнонационализам у Европи*, Свјетоник, Сарајево, 1997. г.
2. Брезински, З. *Велике промјене*, Борба, Београд, 24–29. II 1994.
3. Bassom Tibi, *Krieg der Zivilisationen, Politik und Religion zwischen Vernunft und Fundamentalismus*, Hamburg, 1995, 31.
4. Устав СРЈ, 1992. Подгорица, мај 1992.
5. Владимир Цветковић, *Модерна Србија: илустрација за националним идентитетом*, Гледишта, Београд, 1, 1997.
6. Устав Црне Горе, 1992.
7. Ружа Петровић, *Етнички процеси у Црној Гори данас*, Луча, Никшић, бр. 1., 1993.
8. Ernest Geller, *Nationalismus und Moderne*, Berlin, 1991, 82.
9. John Stuart Mill, *Betrachtungen über Repräsentativ-verfassung, Nach der zweiten Auflage aus dem englischen übersetzt und eingeleitet von Dr F. A. Wille*, Zürich, 1862, 193. (према U. Altermatt).
10. Мишел Фуко, *Зашто проучавајти моћ – истражање субјекта*, Овдје, бр. 325, Подгорица, 1996.
11. Benjamin Schwarz, *Мити о разноликости: Амерички водећи извори кинијал*, Социолошки преглед, Београд, бр. 1, 1996.

Professor Slobodan Vukićević, Ph. D

THE ETHNIC AND CITIZEN COMPONENT OF THE CONTEMPORARY STATE

Summary

By subjecting multiethnicity and cultural pluralism in the contemporary society to the sociological analysis we wish to prove the causal and conceptual relationship between the ethnic and citizen component in the contemporary state in which these two components are found to naturally coexist.

In this work we chose to argue our case by resorting to the historical genesis of the relationship between the ethnic and citizen components in the models of the national states in Europe, America, Asia, Africa and Yugoslavia respectively. The main problem with which all the states of the mentioned model have, been faced is how to preserve and promote the ethnic and cultural identity, which in turn implies the rejection of the hegemony and the assimilation from the part of the majority nation towards ethnic minorities in the multinational state.

It has been established that ethnic groups generally experience an increasing spatial, familiar cultural and political separation and isolation rather than building up and participating in a cultural interaction in the multiethnic state.

We hold that the current situation can be changed and improved by promoting and developing the national state in which multiethnicity and cultural pluralism will be cherished and practiced extensively within the framework of the state's internal and external sovereignty.

The sovereignty in our opinion has to be associated with *demos* and its multiethnic structure and not solely with the state as such.

The pure citizens state is presently still an unreal utopia which can serve certain political class to make the position of the ethnic minority less clear with the objective of imposing the domination of the majority nation over ethnic minorities; on a larger scale it may actually encourage the projects for creating superstates.